د عزیزالله ماما ایډووکېټ د پښتو شاعري تنقیدي او تحقیقي جاج

A Study And Critical Analysis Of The Pashto Poetry Of Azizullah Mama Advocate

دلاور خان کاسی*

ډاکټر عبدالرحمن کاکړ♥

Abstract:

Aziz Ullah Mama Advocate is one of the most famous and versatile personalities of Southern Pashtoon who had contributed to the field of literature, journalism, politics, advocacy etc. Although, he was much active in politics yet his services in pashto literature can not be ignore.Aziz Ullah Mama advocate used to be a prominent writer of his age. He has authored books both in Pashto prose and poetry. Anyhow, the authors of this paper strive to critically analyse pashto poetry of Aziz Ullah Mama which is not popular in public.

Keywords: Aziz Ullah Mama, Pashto, Poetry, Southern Pashtoon Khwa

کله چې موږ په پښتو ادب کښې د شعر په اړه څېړنه کوو نو هغه وخت موږ ته دا خبره په ځانګړې توګه سره څرګندېږي، چې په پښتو ادب کښې له دویمي او درېیمي پېړۍ څخه رانیولې تر اوسني دور پورې په هره دوره کښې د سوهېلي پښتونخوا شاعرانو خپله ونډه و پښتو ادب ته لورولې ده.

د شاعر په اړه به دومره خبره ضرور وکړو چې شاعر د یوې ټولنې استازی وي، او د هغه شاعري د ټولنې استازیتوب کوي. هغه داسې کله چې موږ د یوه شاعر شعر، نظم، ویاړنه، مرثیه او داسې نور څه د شعر سره اړه لرونکي مواد لولو نو هغه د هغه ځانګړي وخت ټول حالات و اولس ته ور ښکاره کوي.

د یوه شاعر سوچ او فکر دومره ژور او الوت یې دومره لوړ وي چې هغه د مکان او زمان سره سم د تېر او د را روان وخت ذکر هم د شعر په ژبه و خپل اولس ته کوي.عشق، سوچ او فکر د شاعري برخه بولي.

د پښتو ادب یو ستر شاعر لیونی فلسفي غني خان داسې وایي چې هغه شاعر شاعر نۀ دی چې خدای تعالی نۀ پېژني، د شاعر سوچ به نېک او د هغه هر قدم به د نېکي پر لور وي ځکه چې ښایست نېکي ده او نېکي ښایست دی؛ لیونی فلسفي خپله خبره د لېټون له لاري داسې راوړي، لیکي:

"شاعر که خدای نۀ پېژني نو شاعر نۀ دی او چې څوک خائشت نۀ پېژني هغه خدای پاک نۀ شي پېژندلې.نېکي خائشت دی. چې کوم خیال ښکلی وي هغه نېک دی. چې کوم کار نېک وي هغه ښکلی دی. دغه د ښو اؤ بدونه پورته یوه لار ده چې نېغ به دې پرې جنت ته بوځي.

---

* M.Phil Scholar, Department of Pashto, University of Balochistan, Quetta

♥ Lecturer, Department of pashto, university of Balochistan, Quetta

جنت نۀ کوټه ده، نۀ کلی دی، نۀ ښاریه ده چې تۀ به تسبې ګانه کړې اؤ ټکټ به ورله واخلې اؤ د خېرات په سرې ډوډۍ اؤ دکیر په دېګ به ورله سور لاړ شې. "(۱)

لکه څنګه چې موږ په سر کښې و دې خبري ته اشاره کړې ده چې د سوهېلي پښتونخوا شاعرانو په هره دوره کښې د پښتو شاعري په وده کښې مهم کردار تر سره کړی دی. عزیز الله ماما ایډوکېټ په سوهېلي پښتونخوا کښې یو هغه شاعر دی چې شعري ټولګه یې تر اوسه پوري د چاپ په ګېڼه نۀ ده پسولل شوې. کومه چې هغه په خپل لاس سره ترتیب کړې او خوندي کړې ده چې د ناچاپه مسودې په بڼه کښې په هېواد کتابتون (د ماما خپل ځاني کتابتون) کښې خوندي پرته ده. د عزیز الله ماما ایډوکېټ د شاعري یو څه داسي نمونې چې په بېلابېلو مجلو او کتابونو کښې په بېلا بېلو وختونو کښې چاپ شوې. عزیز الله ماما ایډوکېټ که ډرامه لیکونکی و، صحافي و، ادبي تاریخ لیکونکی او کالم نګار و خو د دا ټولو ځانګړتیاوو په ملتیا هغه یو ښه شاعر هم و. د هغه د ناچاپ شاعري یوه لویه برخه په حقیقي او قامي شاعري باندي مشتمله ده.

د هغه د شاعرۍ ابتدا:

عزیز الله ماما ایډوکېټ د خپلي شاعري په اړه لیکي چې ما د شعر ابتدا له کال ۱۹۶۵څخه کړې ده. د ځیني وجوهاتو له کبله مي شاعري پر مخ جاري و نۀ ساتله او پرې مې ښوولـه. یعني هغه دا وایي چې ما د خپلي شاعري ابتدا د سکول د اتم یا نهم ټولګي څخه کړې ده. په همدا مهال هغه پنځلس کلن ماشوم و. هغه د خپلي شاعري په اړه څه داسي لیکي:

"زما دا نیمه خوا شاعري غونډه چې د ۱۹۶۵څخه یعني چې کله زۀ پنځلس کلن وم او په سکول کښې مې په اتم یا نهم ټولګي کښې سبق وایه. بیا د افغانستان د مسافرت سره د ژورو سیاسي فعالیتونو له کبله او بل د نېږدې مطالعې ... د امله ما شعر ویل په ۱۹۷۴کښې پرېښود.اګرچه شعري حس مي اوس هم ځوان دی. زۀ شاعر وم خو نۀ یم. عزیز الله، جنوري ۱۹۹۴"(۲)

عزیز الله ماما د ابتدا څخه چې څه ډول شاعري کړې ده، په هغه کښې یوه لویه برخه د حقیقي او قامي شاعري ده، عشقیه کلامونه یې ډېر زیات په کښې دي د دا ټولو ځانګړتیاوو په ملتیا هغه داسي سبق لرونکي شاعري هم کړې ده چې و ټولني ته داسي نصیحت کوي چې یو وګړی ولي داسي وکړي چې د هغه د عمل څخه د هغه ژوند خراب شي، موضوعات خو یې ښځي ډېر دي ماما د خپلي شعري ټولګي په ناچاپه نسخه کښې په ۱۹م غزل کښې د خودکشي په اړه داسي لیکي:

"دغه سخته بې عقلي ده د انسان
ډېره لوړه جاهلي د دانسان
ولي ځان ته په خپله داسي رولي

چې پخپله خپل ځان مړ کړي په ارمان
ولې دومره عقل خدایه دا دی درکړی
هغه څنګه خودکشي ده د انسان
ور خطا یې شي د دواړو جهانوغه
دغه څومره بې باکي ده د انسان
پر ما باندي صرف دغونه ویل بس دي
وس نو ستا پر کاروایي د اې انسان
اې عزیزه غمزده ښېګړه غواړه
د سر او سرتونه صحیح دي د انسان"(۳)

په دا غزل کښې عزیز الله ماما و هغه وګړي ته خبره کوي او وایي چې اې انسانه الله تعالی و تاته یو ډېر خوږ ژوند درکړی دی بیا داسي څه دي اې کم عقله انسانه چې خپل خوږ ژوند خپله له لاسه ورکړې. دا ژوند خو دي تباه شي هغه ابدي ژوند هم تباه کړې. شاعر د خپل شعر په وسیله و انسانانو ته د دا خبري لارښودنه کوي او د ژوندانه ارزښت ور په ګوته کوي چې اې انسانه داسي مه کړه چې دواړه جهانونه له لاسه ورکړې.

د ده د شاعرۍ معیار:

شاعري د اظهار یوه موثره ذریعه ده، شاعر د شعور هغه څښتن وي چې د ماضي او حال په مرسته سباوون ویني د هغه وینا بې مانا او سر سري نه وي هغه و هر څه ته په ژور نظر ګوري.

موږ په خپل قامي تاریخ کښې یو شمېر شاعران لرو چې مخکښ یې ستر خوشحال خان دی. و هغه ته د خوشحال بابا په نامه ځکه ویل کیږي چې هغه د پښتنو بابا ؤ. خوشحال بابا د شاعري په ذریعه د وخت د جابرانو غندنه کړې ده. او پښتانهٔ یې و یووالي ته رابللي دي.

وروسته بیا ډېرو شاعرانو د قامي ګټو دپاره د خوشحال بابا لاره خپله کړه چې له دې لاري پښتانهٔ د روښانه، خوندي او خوندمند مستقبل هدف ته ورسیږي. په دې لړ کښې د ستر حمزه بابا خدمات څرګند دي چې په غزل کښې یې هم و افغان غیرت او عظمت ته ځای ورکړی دی، له هغه سره په څنګ کښې د حاضروخت یوه بله ستره ککرۍ اروابناد اجمل خټک دی چې د شعر په ژبه یې د پښتنو پر اوسني حالت ژړلي دي.

د قامي ملګرتیا دا لړۍ له ډېر پخوا څخه را روانه ده او تر څو چې د دنیا پر مخ پښتانهٔ او د هغوئ غم خواره شاعران وي دا سلسله به جاري وي ځکه خو موږ په بېلا بېلو دورو کښې په بېلابېلو سیمو کښې د قام د سوکاله ژوندانه غوښتونکي شاعران اورو چې د هغو له ډلي څخه یو د دې سیمي عزیز الله ماما دی اروابناد عزیز الله ماما د پښین د کاکړې توبې هغه ځیرک شاعر دی چې ناسته پاسته یې

له حمزه خان شینواري او اجمل خان خټک سره وه، هم په کوټه او هم په نورو سیمو کښې یې له هغو سره په مشاعرو کښې برخه اخستې ده او د هغه وخت په ورځپاڼه "هېواد" کښې یې هم د شعر نمونې تر سترګو کیږي.

لکه څرګنده چې ده، عزیز الله ماما د پیشې له اعتباره یو تکړه وکیل و خو په سیاسي ډګر کښې هم هغه د قام ګټو ته کار کړی دی او له هغو کسانو او تنظیمونو سره یې زیاته مرسته کوله چې چا به د پښتو د ودې دپاره کار کاوه.

د عزیزالله ماما شاعري:

لکه څنګه چې انسان له ماحول څخه اثر اخلي له عزیز الله ماما سره هم داسي شوي دي. دهغه ناسته ولاړه له دانشورانو او شاعرانو سره وه ځکه نو د ژوند په اوږدو کښې د نورو ډېرو چارو ترڅنګ هغه پر شاعري باندي هم طبع ازمایي کړېده. د هغه د شخصیت دا اړخ دلچسپ په دا دی چې تر خپله وسه پوري یې ښه هڅه کړېده. شاعرانه فن یې تر پوښتنو لاندي راتلای شي، خو فکر یې زیات اهمیت لري. په هر شعر کښې یې له قام سره مینه له ورایه ښکاره ده، داسي ایسي چې د پښتو د زریني دورې د شعري ادب مطالعه یې زیاته وه ځکه یې رنګ ځیني اخستی دی. د دغو تحقیقي کرښو د لیکلو دپاره ما هڅه وکړه او شکر کاږم چې د عزیز الله ماما په لاس لیکلي ناچاپ شعرونه مي ترلاسه کړل د ناچاپه مسودې په پای کښې د ځان په هکله داسي لیکي:

> "زما د شاعري په حقله به زۀ څه ووایم دا شاعري ښېخي په کچه رنګ کښي چي ښېخي خامه وه، په ۱۹۶۵کي چې زۀ ډېر ماشوم وم او په اووم، اتم جماعت کښې وم. ما شاعري پېل کړه. دا یو طبعي وجدان وو چي د صاحبزادګانو د ماحول څه یې لمسون واخیست خو په زړۀ کي مي درد په اغه ماشوم او کمزوري وخت کي لا وو. د وطن پردیسي معاشي واقتصادي مجبوري، ، ښېخي صفا او سپېڅلې مینه، د خپلي خاوري مور او کور د وطن سره په دې ټوله دوره کي ما رسمي استاز نۀ دی ځان لره نیولی. زۀ د خپل ځان په خپله استاز وم، دوه دوه یا یو یو کال پس به مي پر خپلو شعرونو نظرثاني کوله ورو ورو په شپږ شپېتم او اوه شپېتم کال کښې زما فکر لیږ پخوالی وموند مګر د اغه روایاتي ماحول څه یې ځان خلاص نۀ کړ، هم اغه روایاتي طرز د شاعري وو. او هم اغه محلي فکر وو، ، وس زۀ پر دې یقین لرم چي ماحول فکر ته رنګ ورکوي."(۴)

د عزیز الله ماما د شاعري په لوستلو سره څرګندېږي چې هغه ځان لره د یو مسلکي شاعر غوندي د تخلص انتخاب هم کړی دی، په ناچاپه شعري ټولګه کښې یې زیاتره تخلص غمزده و مخي ته راځي، وبه ګورو چې هغه په خپله په دې اړه څه لیکي:

"دابېله خبره ده چې یو وخت کښې مي د نامه د مخه د "ملک" مهاروو، بیا د "غمزده" لکۍ په پوري سوه، بیا یو ځل بیا د"خانزاده"ټوټۍ مي د نامه د مخه سو، او بیا د "احمدخېل" ټکۍ وو، دا د هغه وخت روایاتي بنیادي، خام خیالي څو نخښې دي او نن زۀ تش "عزیزالله" یم نۀ ملک، نۀ خانزاده، نۀ غمزده، نۀ خان او نۀ احمدخېل، دا ولې چې زۀ د خام خیالۍ څه ځان و پوخ خیالۍ ته وتلی نۀ یم، زۀ وایم چې ما درواېتي سلطنت سرحد پرېکړی او د تر څو حقیقتو و سلطنت ته وروتلۍ یم، زما د فکر وده او نشونما ځما د دې القابې او خطابي نخښنو څه هم یو انسان لګولۍ سي."(۵)

د اروابناد عزیز الله ماما اېډوکېټ له خپل وطن سره دومره بې کچه مینه درلوده چې هغه د ژوند په هر ډګر کښې بې له وطنه نور هیڅ نۀ لیده. هغه چې به کله په یوه محفل کښې وینا کوله هغه وینا به هغه د وطن او د اولس څخه پېلوله. هغه ځکه چې هغه ډېر زیات ارمانجن و چې پښتون لوستی ووینې، د قامونو سره یې سیال ووینې، د بل د وطن چوپړخور نۀ وي او هغه غوښت چې پښتانۀ خپل وطن ګل ګلزار کړي. ځکه ماما که عشقي شعرونه ویلي دي خو د هغه د شعري ټولګي یوه لویه برخه په قامي شاعري باندې مشتمله ده.

عزیز الله ماما په خپلو شعرونو کښې د وطن او د قامي ستونزو په ملتیا د قام و شهیدانو ته هم ډېر شعرونه ډالۍ کړي دي او د شهیدانو د یوه نظم په اړه هغه داسي لیکي:

"دا نظم د ظریف شهید د کلیزي په مناسبت د کال ۱۹۷۲ د مئ پر اته ویشتم تاریخ د پي.ایس.ایف د جلوس په هغه جلسه کښې چې پر "منان چوک" باندې کیده ولوستی...

د غیرت نغمې مدام وایم شهیده!
ستا و لوړ شان ته سلام وایم شهیده!
ستا د سرې ویني له جوش او له غیرته
و ځلمیانو ته مرام وایم شهیده!
ستا سپېڅلي ویني لار راته ښکاره کړه
ځکه شعر مدام د قام وایم شهیده!(۶)

که د عزیز ماما و نوري شاعري ته وګورو نو د یو حقیقي مسلمان او غیرت مند پښتون غوندي له خدای پاک او رسول پاک ﷺ سره مینه یې ښېخې څرګنده ده، د شعري روایت په پاللو د ناچاپه شاعري په شروع کښې نعتیه کلام داسي لیکي:

"دیدن به د دلبره، کوم بې په محشره، مولا مي دی رهبره
نوم یې پروت پر کل جهان دی، پر هر چا مهربان دی"(۷)

د اروابناد له دغه کلام څخه څو خبري څرګندېږي د یو پوخ مسلمان په څېر هغه هم دا دنیا د اخرت دپاره کرونده ګڼي او نازیږي په دې چې په را روان ناتمام ژوندون کښې به چې محشر ورته وایي د خپل هغه عربي جانان په روی چې عظیم بادار یې له سوبه دا جهان تخلیق کړی دی،دیدن کوي او خدای پاک ته به یې شفیع کوي چې حساب کتاب یې اسانه شي په پورتني شعر کښې هغه په څرګنده وایي چې هغه یې دلبر او رهبر دی او د هغه نوم د یو مهربانه هستي په حېث یادیږي. د فاني دنیا د بې ثباتي و حقیقت ته هم متوجه دی ځکه یو ځای وایي:

"پناه غواړم سبحانه زه تل یم پریشانه
تا ته هر مشکل اسانه پر سفر به سم روانه
ډورې و ګورستانه"(۸)

په دغو شعرونو کښې یې د مرګ حقیقت یاد کړی دی او د قبر له زحمت او د عقبی په مشکلاتو کښې یې یواځنۍ تکیه د خپل خالق پر ذات ده د ناتمامه سفر خبره یې له ډورې او هدیرې څخه پېل کړې ده، دلته موږ ویلای شو، چې فکر اخرت زموږ په دنیاوي چارو تاثیر کولای شي، چې ښه وکړو نو بیا به ښه راسره کیږي.

له مخه موږ د هغه د عشقیه کلام ذکر وکړی، اروابناد د هغه وخت د بنداري شاعرانو رنګ هم اخستی دی، د هغه د مجازي رنګ غمازي لاندي مطلع کوي:

"دلبره زه مره کیږمه ولهم راباندي ږده
په هیڅ چا نۀ جوړېږمه ولهم راباندي ږده"(۹)

اروابناد عزیزالله ماما ایډوکېټ تر خپله وسه په ښه ساده او روانه توګه شاعري کړې ده، ځایي سوچه توري یې حسب توفیق کار کړي دي او د دې ترڅنګ یې ځیني ځایونه خپله سیمه هم یاده کړېده ده، چې دا یې له خپل وطن او ټاټوبي سره مینه څرګندوي وایي:

"پر زړۀ یې راکړه د غم داغونه
په وینو سره سو د پښین روډونه"(۱۰)

عزیز الله ماما ایډوکېټ تر خپله وسه د اولسي شاعري پر مشهورو صنفونو کاکړۍ غاړي او ټپې باندي هم طبع ازمایي کړېده. د مثال په توګه د هغه لاندي ټپې او غاړي چې په دا ډول سره دي:

ټپې

"د محبت کلا ګټمه
زړګی مي ډهال دی باڼوګان مي توري دینه(۱۱)
د جدایي پر اور کبابه
راسه چي ډم ته دي د غم ورواچومه"(۱۲)

کاکړۍ غاړې:

"پښتنې نجونې په نام دي
تل ولاړې پر خپل قام دي"(۱۳)

په اور سوی د هجران یم
د توبې پر لور روان یم"(۱۴)

د عزیز الله ماما ایډوکېټ په شاعري کښې دا هم تر سترګو کېږي چې هغه د نبي مبارکﷺاو د صحابه کرامود وخت قیصې هم په شعري چوکاټ کښې بیان کړي دي او دغه کوشش یې دا ثابتوي چې هغه یو قادر الکلام شاعر و.

بل ځای یې د رباعي یا څلوریزي د ویلو هم کامیابه هڅه کړېده د بېلګې په توګه:

"زۀ بېرېږمه داستا د تورو زلفو
سخت ډارېږمه داستا د تورو زلفو
غمزده عزیز الله دي په بندي کړم
وس شرمېږمه داستا د تورو زلفو"(۱۵)

په پورتنۍ رباعي کښې هغه د زړو شاعرانو په لار روان ښکاري، د میني په کار کښې د ډار او بند خبري کوي او دا بیانوي چې د تورو زلفو د خپلولو په کار کښې یې مشکلات په مخکښې دي. یو بل ځای په یوه بله رباعي کښې داسي وایي:

بوخت په چارو یمه نه لرم خلاصیت هیڅ
یو ګړی ژوندون دی نه لرم فرصت هیڅ
زه عزیز الله حېران یمه پر ځان خپل
نه مي وکړ په دنیا کښي عبادت هیڅ(۱۶)

په دا بالا رباعي کښې د عزیز الله ماما عاجزي په څرګنده توګه سره ښکاري. هغه دلته له خپله ځان څخه دا ګیله کوي چې زۀ د ژوندانه په چارو باندي داسي بوخت پاته شوی یم چې هیڅ وخت مي نۀ وموندی چې عبادت مي په کښې کړی وای. خو که موږ د عزیز الله ماما و ژوندانه ته لږ هم فکر وکړو هغه په خپل ژوند کښې یو دومره عاجزه، باکرداره، با عمل انسان پاته شوی دی چې ټول ژوند یې اولسي خدمت کړی دی. هغه په خپل ژوند کښې یو تقوی داره انسان تېر شوی دی. د هغه د تقوی اندازه له دې بالا راوړل شوی رباعي څخه موږ کولای شو چې هغه پنځه وخته لمونځ ګذاره، تقوی

لرونکی او د کردار خاوند و خو بیا یې هم له ځانه څخه دا ګیله ده چې په دنیا کښې یې هیڅ عبادت نۀ دی کړی.

زموږ دغه اروابښاد ملت پال شاعر په خپله شاعري کښې له وطنه سره د میني خبره کړېده، خپل ملت او د ملت هغه مخکښان یې یاد کړي دي چې سرونه یې پر قام او وطن قربان کړل، چې له هغو څخه یو هم شهید صادق کاسی دی، چې په هکله یې په مرثیه "د صادق شهید ویرنه" په ۱۹۷۲کښې عزیز ماما داسي وایي:

"دصادق د مرګ درنه شپه چي رایاد سي
زړۀ مي جوش وخوري د هره څه ازاد سي
زړۀ مي نۀ غواړي چي و وایم شعرونه
ځما ضمیر وایي چي ستا شعر دي ارشاد سي"(۱۷)

ددغه کلام په هکله یې دومره وایم چې فکر او فن یې دواړه د ستائیلو دي او دا هم چې یو وخت به د هغه دغه کلام د حوالې کار ورکوي او دا هم چې د هغه شاعري په لوست ارزي په دې چې هغه د خپل عصر یو نمائنده شاعر دی خپل جلا رنګ لري ځکه نو ضروري ده. چې د هغه د کلام خپرولو ته لار هواره شي تر څو د پښتو شاعري مینه وال د عزیز ماما له شاعرانه اسلوب هم خبر او هم مستفید شي.

د هغه شاعرانه اسلوب.

عزیز الله ماما اېډوکېټ خپل ځان ته یو بېل شاعرانه اسلوب درلود. د هغه شاعرانه اسلوب دومره زیات ساده و چې د هغه افاقي شاعرانو څخه یې هم خپل اسلوب بېل کړی. کوم چا چې به خپل شعر په ډېره ساده او افاقي ژبه کښې وایی. خو د عزیز الله ماما د شاعري یوه لویه برخه حقیقي او قامي ده. د شعر ژبه یې ساده ده او ځان لره خپل طرز لري مګر فکر یې د رحمان بابا او د غني خان له فکر سره ورته دی. کوم ځای چې د رسول اللهﷺپه اړه غزل یا نظم لیکي نو دلته داسي ښکاري چې د ماما شعري اسلوب د رحمان بابا سره ورتوالی لري خو د شعر لیکلو ژبه، طرز او خیال یې خپل وي؛ ډېر زیات سوچه وي. کوم ځای چې هغه د قام ، وطن او د خدای تعالی سره خپله مینه په څه ډول څرګندوي نو هغه وخت د غني خان د فکر سره ورته وي. غني خان د جانان تشبیه د خدای تعالی دپاره کاروي او ماما هم په خپلو شعرونو کښې د جانان تشبیه د خدای تعالی او یا یې د رسول اللهﷺ دپاره کاروي.

عزیز الله ماما اېډوکېټ یو داسي حقیقي شاعر و چې خپل فکر د شعر په ښه کښې داسي راوړي، وایي:

"پر مېزان دی زموږ نبي پر سر یې تاج
جاودان دی زموږ نبي پر سر یې تاج
زۀ عامي او ګناه ګار به په زاري سم
تر عمل مي سترګي نسته کرم یې لاج

لويي غنبي د ده په روی جهان قايم کړ
نه به وه نه به يې کولای خلګو کاج
نه به کفر و اسلام واړه پيدا وای
نه بې اخيست له زميانو باج
بس هغه د شاعري باد به لا ښوري
غمزده عزيز وايي دا يې سو رواج"(۱۸)

په دا غزل کښې د اروابناد عزيز الله ماما عاجزي د کتلو وړ ده چې هغه ځومره ځان خاکسار او عاجزه بولي او دا خبره په ډېره عاجزي سره کوي چې "زه عامي او ګناه ګار به په زاري سم" او بلي خواته د رسول الله ﷺ پر سر تاج د مېزان پر ورځ د ليدلوطلب ګار دی.

بل ځای ماما داسي وايي چې هغه د رحمان بابا ښخه ډېر متاثره و خو سبک او اسلوب يې خپل و او د خپل جانان او صحابه کرام ذکر د شعر په ژبه کښې داسي کوي، وايي:

"د رحمان په يوه شعر مي ديوان واخيست
د کريم په اجازه مي مکان واخيست
لاس راکړی دی مړو ما ټينګ نيولی
په ګډا د ادا نومي اسان واخيست
که دوی نه وايه زما فهم به ورته نۀ وو
په دغه مي تجل د جانان واخيست
د مجنون وو له فرهاد له جوره ما هم
ور روان سومه پر سر مي د امان واخيست
وار خطا يې کړم له ځانه سوم بې ځانه
چي مي زړه د جانان تېر وکمان واخيست
زما د سترګو نودې کله وي لوېدلي
د احيا مي د حضرت عثمانؓ واخيست
زۀ په صدق او په رښتيا پر دنيا پيايم
د حضرت صديق پر لاره مي توان واخيست
په هوالا د انصاف غلبلې اورم
د حضرت عمر مي دا جاودان واخيست
د کافر پر رګو باندي يمه تيغه
دا ښونه مي ده شير سبحان واخيست

اختتام ته عزيز الله غمزده راغلم
د الله په نام مي لاس ځيني د ځان واخيست"(۱۹)

په دا غزل کښې ماما د الله تعالی، رسول اللهﷺاو صحابه کرام سره د خپلي ميني څرګندونه په ډاګه کوي. و خپلو مړو ته يې هم د عقيدت پيرزوينه وړاندي کړې ده. او د رحمان بابا سره يې خپله مينه داسي وړاندي کړې چې هغه ډېر زيات ځيني متاثره و.

يو بل ځای عزيز ماما د انسان د ابدي کور چې قبر ګڼل کيږي په دا اړه ډېر زيات ژور نظر لري او انسانانو ته د ګور په اړه د فکر کولو نصيحت هم په ډېره خوږه او ساده ژبه سره کوي چې د دا ابدي کور فکر کول ډېر زيات ضروري دی، په دا اړه داسي وايي:

"د دنيا غندنه

يې به فهمه درله رابسي سبا موت
عزيز نۀ درپوسي وايي په ژړا سوت
په ډورۍ کښې به يوازي غمجن پروت يې
نه به ږغ وي نه به واورې هيڅا سوت
قبرستان لره به ځې په دوه لاسونه
طاق خو دی او طاق به ځې نه به وي بيا جوت
د منکرنکير جواب دی ستا پر غاړه
بد به هله وي چي ودي خوږ اشنا ګوت
غمزده عزيز شراب ازحد خواږه دي
توبه ګار ښه و الله ته سوې پر ملا لوت"(۲۰)

د هغه قامي او وطني شاعري.

عزيزالله ماما ابړوکېټ پر پښتو، پښتونواله او پر خپل وطن مېئين شاعر دی، د هغه د شاعري حقيقي څرک په ملتيا هغه د قامي شاعري تر څنګ هغه په وطن هم داسي مېئين ښوک دی چې د وطن د دنګو غرونو دنګوالی او ښايست په ډېره زياته مينه سره محسوسه وي. وغوڅکۍ (زيارت) ته او د هغه ښايستې غريزي سيمي په اړه خپله مينه د غزل په بڼه کښې داسي څرګنده وي، وايې:

"اې د پښتونخوا د فخر شين زرغون سمسور وطنه
اې د پخوانو غازيانو ښکلي پرغرو بور وطنه
ستا په لويو غرو کي زموږ غازيانو وه غزا کړې
ستا په شنو درو کي و دښمن ته وه صلاح کړې
ستا په شنه لمن کي فيض محمد سردار غزا وکړه

ستا د ننګ دپاره يې د انګرېز د سرفنا وکړه
يو غر د سارو دئ بل د پيلي ستا پر شکم پراته
څوني لوئ غازي يې دی خوړلئ دا پر غم پراته
ته پر خپله پراخه سينه وام رنګه ځنګل لرې
جوړ په دروازه کي امندون رنګه درشل لرې
ستا په شنه لمن کي شنې اوښتي ميشته سوي دي
شوق يې پر ما راوړ ستا پر حسن فريضه شوي دي
مځکه راڅه ورکه سي د درختو له ډېرښته څه
ستا په حسن خيال کوم جدا اسوم له هښته څه
ښنګه دي نيولی دی په غېږ کي ګلالی بازار
پورته څه عجبه خوند کوي د خرواري مزار
ستر حاجي دی داسي لوی پښتون را زېږولئ دی
نوم د سر داری يې تر دې وخت را رسېدلی دی
ستر حاجي په مخ کي پر ځنګل تاته سپايان پرېښوو
ستا د ننګ له پاره يې بريالي زامن د ځان پرېښوو
ستا پر ځيګر باندي د کواسي شنه باغونه دي
ستا پر غاړه باندي د تنګي ابشارونه دي
مست يم ستا په مينه پر ما قدر ستا د ميني دی
زړۀ مي کاڼي نۀ دی ډک د ميني د سرې ويني دی
ځمه روانېږم ستا ولوړشان ته سلام کوم
زه دا ستا د حسن په نغمو د زړه ارام کوم"(۲۱)

په داغزل کښې عزيز الله ماما د زيارت د سيمي هغه ټول ښايست، وياړ او وياړلي وګړو په ملتيا د هغه غازيانو او پياوړو وګړو په اړه هم خبره وکړه. په تېره يې بيا د زيارت او و هغه ته نږدې سيمي او د هغو سيمو د ښايست يې ډېر په زړۀ پوري انځور ګري وکړه.

عزيز الله ماما چې ښنګه د وطن په دنګو غرونو او د وطن په ګوټ ګوټ ميئن سړی و په همدغه ډول سره هغه د وطن د ځوانانو فکري بيداري او شعوري روزنه هم کوله. هغه د پښتون سټوډنټس فېډرېشن و ځوانانو ته يوه داسي ترانه ليکلې وه چې مدام به د يوه ليکچر، ادبي او علمي ناسته کېدله نو به دا ځوانانو په يوه خوله سره دا ترانه زمزمه کوله او بيا به يې ناسته مخ پر وړاندي بېوله، ترانه داسي ده لکه چې وايي:

"تنظيمي ترانه

ملګرو فکر وکړئ چي ملي ژوند مو خراب دی
ژوندون د انقلاب دئ ژوندون د انقلاب دی
موږ پخپل وطن کي د خپل کوره څه بې کوره يو
وحدت د فکر نۀ لرو کمزوره يو بې زوره يو
په ژوند پوري حېران يو د هر څه څخه خواتوره يو
نفوذ د استعمار دئ چي ژوندون مو په عذاب دی
ژوندون د انقلاب دئ ژوندون د انقلاب دی
د ژوند فرشته ګوره د سامراج سره ټکر وهي
ځپلي اولسونه او قامونه يې پر سر وهي
غورځنګ د ازادۍ دئ غلامي ته چي غومبر وهي
افسوس پښتون اولس دی چي د ژوند ګاډئې خراب دئ
ژوندون د انقلاب دئ ژوندون د انقلاب دی
موږ عام اولس قوت غښتان يې وله خائنان ګڼو
موږ تش نارې وهونکي دوکه بز سوداګران ګڼو
موږ تل د اولسو د ارمانو مرکز ځوانان ګڼو
جرس دوخت نارې وهي چي پاڅه انقلاب دی
ژوندون د انقلاب دئ ژوندون د انقلاب دی
ويښ شوي يو پوهـ شوي يو ميدان ته راوتلي يو
زور ګير وستمګرو ته عجب په ساوتلي يو
د خپل اولس بچي يو پر دښمن ورپاوتلي يو
د ژوند د نوي فکر په رڼا ماضي جواب دی
ژوندون د انقلاب دئ ژوندون د انقلاب دی
ځوانانو ته په کار دئ چي راپورته شي تکل وکړي!
زوړ ژوند او فکر پرېږدي پر دا نوي لار مزل وکړي
د خوار اولس دپاره پر دښمن باندي ير غل وکړي
نعره د انقلاب ده د ځوانو سور سېلاب دی
ژوندون د انقلاب دئ ژوندون د انقلاب دی"(۲۲)

حوالې

۱) خان، غني، لټون(د غني کلیات، نوی کلام)، ترتیب و تدوین محمد زبیر حسرت، یونیورسټي بک ایجنسي، خیبربازار پېښور، چاپ اول ستمبر ۲۰۰۵،مخ ۲۱۲

۲) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، مخ لومړی

۳) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، غزل ۱۹

۴) ناچاپه مسوده

۵) ناچاپه مسوده

۶) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، نظم برخه، "د ظریف شهید د کلیزي په مناسبت"

۷) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، نعتیه کلام ۱

۸) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، نعتیه کلام ۱

۹) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، غزل ۲

۱۰) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، غزل ۳

۱۱) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، ټپه نمبر۲۶

۱۲) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، ټپه نمبر۲۷

۱۳) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، کاکړۍ نمبر ۲۳

۱۴) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، کاکړۍ نمبر ۱۷

۱۵) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، برخه رباعي، نمبر ۵

۱۶) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، برخه رباعي، نمبر ۲۳

۱۷) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، نظم برخه، "د صادق شهید ویرنه"

۱۸) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، غزل ۲۶

۱۹) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، غزل ۳۶

۲۰) ماما ، عزیز الله، ناچاپه دیوان، غزل ۴۲

۲۱) غمزده، عزیزالله، د پښتو ادب پر مخ بېونکی پاړکی،د پښین د پښتو د ودي ټولنه، اسلامیه پرېس کوئټه، اګست ۱۹۷۰ ، مخ ۵۸-۵۹

۲۲) ماما ، عزیزالله، پښتون سټوډنټس فېډریشن، اداره مرکزي نشرواشاعت، ترون، ستمبر ۱۹۸۵ ، مخ۷۵، ۷۶، ۷۷